

РОЗВИТОК НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Досліджено питання формування нормативно-правової бази управління страховою діяльністю в Україні. Наведено основні проблеми розвитку фінансово-економічного механізму управління страховою діяльністю та можливі варіанти їх розв'язання.

Ключові слова: державне управління, державне регулювання, механізм страхування.

This article explores the question of forming the legal framework of insurance activity in Ukraine. The basic problems of financial and economic mechanism of insurance activities and possible solutions.

Key words: public administration, government regulation, the mechanism of insurance.

Зростання ризику в усіх сферах людського життя та господарської діяльності зумовлює необхідність захисту громадян від можливих втрат і розподілу збитків серед широкого загалу. Закономірність тут така: чим більше суб'єктів охоплено страхуванням, тим менше воно коштує окремій особі.

З набуттям Україною незалежності економічні й соціальні перетворення, що відбуваються, зумовили необхідність побудови адекватної системи страхування, яка б стала надійним захистом для юридичних і фізичних осіб від матеріальних втрат, спричинених стихійним лихом, нещасним випадком чи іншими ризиковими обставинами.

Український страховий ринок на сьогодні ще, на жаль, не можна назвати ефективним і повноцінним інструментом забезпечення діяльності суб'єктів господарювання від настання несприятливих подій. Проблеми, які охоплюють вітчизняний ринок страхування, стосуються безпосередньо як суб'єктів страхового ринку (форм, методів і інструментів діяльності), так і законодавчого поля регулювання страхових відносин (ефективність функціонування державних органів регулювання в межах існуючого законодавства).

В Україні періодом створення страхового ринку вважають початок 1990-х рр. Саме тоді виникли перші приватні страхові компанії, які поклали край тотальній монополії Держстраху. На страховий ринок України починають приходити провідні та досить відомі іноземні страхові компанії, що діють переважно через спільну страхову діяльність.

Розвиток страхового ринку України, на думку дослідників, можна умовно поділити на кілька етапів [1]. Перший етап (1991 – 1995 рр.) – це період створення

і прийняття перших законодавчих актів із регулювання діяльності на страховому ринку. Розвитку страхових компаній сприяло прийняття Декрету Кабінету Міністрів України “Про внесення змін і доповнень у Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 26 квітня 1993 р. № 38-93, що забороняв комерційним банкам діяльність у сфері страхування, та Декрету “Про страхування” від 10.05.1993 р.

Динаміка зростання чисельності страхових організацій в Україні за цей період характеризується такими показниками: 1991 р. – 28, 1992 р. – 171, 1993 р. – 455, 1994 р. – 616, 1995 р. – 655 страхових компаній. Водночас кількісне зростання страхового ринку в Україні не перейшло на цьому етапі в якість, не були визначені чіткі напрямки розвитку ринку, не було відповідної методологічної бази та кваліфікованих кадрів. Не проводився ефективний державний нагляд і ліцензування (до 1993 р.) страхової справи. Незважаючи на те, що в 1993 р. було створено державну структуру у сфері регулювання страхового ринку – Укрстрахнагляд, переломного етапу в розвитку страхового ринку, контролі за діяльністю страховиків тощо не відбулось. Більшість страхових компаній були неплатоспроможні.

До 1995 р. багато страхових компаній працювали за принципом піраміди (до цього спонукала висока інфляція). Важливим чинником розвитку національного ринку цього часу було створення в Україні філій і представництв московських страхових компаній (“АСКО”, “Славія” та ін.), створення власних великих компаній-холдингів (“Саламандра”, а також перетворення “Укрдержстраху” у НАСК “Оранта”).

Другий етап (1996 – 2002 рр.) – значною подією для ринку було прийняття 07.03.1996 р. Закону України “Про страхування”. Цей закон, а також близько 20 постанов уряду, 11 інструкцій і нормативних актів, прийнятих за цей період, відбивали потреби перехідного періоду від планової до ринкової економіки, безпосередньо визначали умови діяльності в сфері страхування, де домінуючу роль відігравали недержавні страхові компанії. Зросли вимоги до розміру статутного фонду з 5 тис. дол. до 100 тис. дол. Після перереєстрації в 1997 р. кількість страховиків значно зменшилась; налічувалося 220 компаній. У 1997 р. відбулося падіння реальних обсягів надходжень страхових платежів, що почалося в 1994 р., при цьому зростання становило лише 8,6 % від аналогічного показника 1994 р. в порівняльних цінах. Дані щодо обсягів надходжень страхових платежів у цьому періоді наведено нижче. Посилилися вимоги Укрстрахнагляду (з 1998-го р. до кінця 2001 р. Міністерства фінансів України як контрольного органу страховиків) щодо платоспроможності, ліквідності, резервування, структури активів, інвестиційної політики тощо. Страховики, починаючи з 1996 р., зобов’язані були за кожним видом страхування, який вони мали намір здійснювати, розробляти правила страхування та затверджувати їх у контрольному органі. Характерною тенденцією цього етапу було продовження політики обслуговування та встановлення тісніших зв’язків кептивних страховиків і структур, які їх створили. Третій етап (2002 р. і дотепер) – це період переосмислення напрацьованого та перехід до нових стандартів і підходів у регулюванні та розвитку ринку. Значно посилилась конкуренція, професіоналізм

у роботі страховиків. З'явився новий регулятор – створена наприкінці 2002 р. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, суворішими стали вимоги щодо капіталізації ринку. Прийнятий у новій редакції наприкінці 2001 р. Закон України “Про страхування” встановив нові вимоги до статутних фондів страховиків у розмірі не менше 1 млн євро для тих, хто провадить ризикові види страхування, та 1,5 млн євро для страховиків, які здійснюють страхування життя.

Ринок страхових послуг залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 2011 становила 453 [4]. Важливим є й те, що обсяги страхових резервів протягом останніх років зростають швидше, ніж страхові премії. Це вже показник зростання фінансової надійності страховиків, збільшилися також обсяги страхових послуг, а страховий ринок набув якісніших ознак. Деякі дослідники вважають іноземні страхові компанії як фактор розвитку ринку страхування України. Ці компанії приносять на український ринок культуру страхування, знання та експертизу [9].

Серед головних проблем, які залишаються в галузі страхування, можна виділити такі:

- відсутність кодексу про страхову діяльність;
- наявність великої кількості вимог та бар'єрів, що обмежують конкуренцію на ринку;
- низький рівень капіталізації підприємств;
- недостатній розвиток брокерських послуг на ринку;
- низька довіра суспільства до страхових компаній;
- крім того, проблеми, які існують в українській економіці в цілому і впливають, зокрема, і на страхову галузь [11].

Одна з проблем – відсутність законодавчого забезпечення послідовної, ясної структури для сектора страхування в Україні. Іншим недоліком чинного законодавства, на думку страхових аналітиків, є його негативний ефект на бізнес перестраховання. Страховальники зазвичай розподіляють великі ризики, передаючи його частину іншим компаніям в обмін на частину премії. В Україні перестраховання відбувається за кордоном на великих Європейських і Американських ринках, а українські фірми зберігають лише незначну частину ризику. Більшість українських страхових компаній приймає лише приблизно 1 % від загального ризику.

В Україні перестраховання часто використовувалося як канал вивезення капіталу з країни. Заходи щодо боротьби з таким явищем, на думку експертів галузі, не будуть запобігати переміщенню грошей, але призведуть до затримок у перестрахованні.

Інше положення законодавства вимагає, щоб кожен іноземний страховий брокер, що співпрацює з українською фірмою страхування, заснував представницький офіс у країні. Зазвичай інвестори працюють з власними міжнародними брокерами страхування. Якщо ці брокери не мають представницького офісу в Україні, українські підприємства не можуть виплачувати їм комісію. Отже, ця вимога дуже часто гальмує бізнес.

Аналітики стверджують, що низький рівень капіталізації страхових фірм перешкоджає розвитку галузі. Чинні закони вимагають, щоб фірми мали мінімальний встановлений законом капітал у розмірі 100 000 євро. На думку експертів, цей рівень занадто низький, щоб забезпечити достатній захист проти неплатежу. Проблема посилюється відсутністю ясних інструкцій щодо форми цього капіталу. У результаті – багато українського страхових компаній включає до статутного капіталу переоцінені активи, будинки або акції компанії. Це робить ці страхові компанії дуже ненадійними і нездатними оплатити вимоги [2].

З іншого боку, низько встановлений законом рівень капіталізації означає, що українські компанії мають більш низьку здатність для обробки ризику. Послуги страхового брокерства в Україні також добре не розвинуто. Брокери, традиційно складовий елемент галузі, з'єднують клієнтів зі страхувальниками, консультують їх про ринок, і допомагають укласти кращі угоди. З причин недостатньої кількості професійних брокерів, велика кількість потенційних клієнтів не обслуговується, в той час як страхувальники втрачають додатковий дохід.

Ще одна проблема – укорінена недовіра українців до всіх фінансових посередників – особливо страхових компаній. Велика частина населення була ошукана протягом початку 1990-их рр. шахрайськими трастовими фондами і фірмами страхування, які зникли з грошима клієнтів. У результаті, українці відмовляються довіряти заощадження, навіть короткострокові, до будь-яких страхових компаній.

Система страхування також має проблеми звичайні для всього українського бізнесу, зокрема нерозвинутість експертизи, відсутність стратегій обслуговування, хитка економіка, коливання валютного курсу, бюрократія, що поширена всюди, і корупція [6].

Щодо окреслених проблем можна визначити такі пропозиції до розв'язання:

- упорядкувати страхове законодавство в цілому та окремих його положень, і привести їх у відповідність до існуючих економічних реалій;
- відмінити непотрібні бар'єри, перепони та регулювання на ринку, що гальмують його розвиток та залучення іноземних інвестицій;
- обґрунтування й досягнення оптимальної структури між різними формами страхування;
- залучення коштів страхових фондів на потреби інвестиційних вкладень;
- інтеграція страхування до європейських страхових структур;
- створення об'єднань страховиків із метою зміцнення їх фінансового становища та надійності щодо здійснення страхових операцій;
- залучення страхового ринку для вирішення питань соціальної політики держави;
- підвищити рівень капіталізації підприємств та висунути вимоги щодо наповнення статутних фондів реальними грошима для підвищення надійності страхових компаній;
- запровадити реальні заходи, які б знизили можливості для корупції та бюрократичних перепон, принаймні в галузі страхування;

– розвиток страхового брокерства та залучення до цього бізнесу професійних компаній;

– розробити ефективні механізми захисту інтересів страхувальників.

Страхове законодавство України за висновками аналізу має багато недоліків. Серед головних слід виділити відсутність цілісності щодо регулювання відносин у галузі страхування, неврахування в законодавстві особливостей реально існуючих економічних відносин та відсутність стратегії щодо подальшого розвитку страхової галузі, підвищення ролі всієї галузі в економіці та, зокрема, українських страхових підприємств. Тому пропозиції змінити законодавство мають велике значення для створення конкурентоспроможної страхової галузі в Україні.

Серед альтернатив стратегічного розвитку страхування виділяють підхід швидкої лібералізації та поступового розвитку. Ліберальний шлях передбачає цілковите покладання на ринкові механізми функціонування галузі, відкриття внутрішнього ринку для іноземних компаній, зменшення втручання держави. За умови поступового розвитку лібералізація не відбудеться доки, доти українські компанії не будуть спроможні витримати конкуренцію. На даному етапі розвитку важко визначити який з підходів найкращий, але без сумніву визначення стратегії розвитку необхідне для страхового бізнесу.

При розробці механізмів захисту інтересів страхувальників дослідники виокремлюють декілька шляхів:

– створення товариств взаємного страхування;

– примусове приєднання страхових компаній з тяжким фінансовим станом до стійких конкурентоспроможних компаній з передбаченням відповідальності за їхніми зобов'язаннями;

– поручительство держави (з відпрацюванням певних механізмів) тощо [12].

Під час удосконалення механізмів захисту інтересів страхувальників Верховній Раді України бажано було б звернути увагу на узгодження нового законодавства зі світовим законодавством про страхування, щоб створити можливості для найшвидшого зростання страхового ринку України та підвищення його ролі в глобальній економіці. Зрозуміло, що ці пропозиції виявляться неефективними у випадку відмови від розробки та реалізації довгострокової програми розвитку страхової галузі.

Забезпечити довіру до страхових підприємств можна, здійснюючи не менше двох разів на рік аудиторські перевірки Комітетом з нагляду за страховою діяльністю страхових компаній, і в такий спосіб попередити масове припинення їхньої діяльності, вчасно запобігати фінансовим труднощам страховиків.

Українські страхові компанії, принаймні ті, що прагнуть бути найкращими, можуть не чекати доки парламент внесе зміни до законодавства, а підвищити довіру суспільства до страхової галузі власними силами. У Законі виписано мінімальні умови капіталізації, але ніхто не забороняє збільшувати статутні фонди до розмірів, які б реально покривали ризики, і вносити до цих фондів справжні гроші, а не майно. Також ці підприємства можуть збільшити кількість та якість

послуг, які надаються населенню, щоб максимально задовольнити його страхові потреби, наприклад, пенсійне страхування, що існують навіть у наш час.

У міру розвитку ринку ризику зростають. Тому потрібно забезпечити солідарну відповідальність шляхом об'єднання страхових компаній у пули (або інші форми).

Для більшості запропонованих пропозицій потрібна ефективна законотворча, аналітична та управлінська робота з боку урядових організацій. Для українських страхових компаній також настають важкі часи, в які необхідно буде приймати складні рішення для підвищення їх конкурентоспроможності. Напевно, що значного поширення набуде процес злиття страховиків, перехід деяких з них із страхового бізнесу до бізнесу страхового брокерства.

Цей процес можливо буде тривати 7 – 10 років. Після його закінчення, якщо зміни не будуть гальмуватися, наші вітчизняні страхові компанії насправді зможуть на рівних конкурувати з іноземними страховиками, хоча в іноземних компаній буде краща експертиза та доступ до світових ринків перестраховання. На думку аналітиків, може так статися, що українські страхові компанії будуть мати тенденцію займати ніші в певних галузях промисловості, і там вони зможуть запропонувати свої послуги за конкурентними цінами.

Ці позитивні зрушення можуть відбутися і раніше, якщо уряд швидше внесе необхідні зміни до законодавства, стабілізує зростання економіки, та зможе подолати, або принаймні зменшити негативні наслідки корупції та бюрократії.

Становлення страхового ринку в Україні, подальший його успішний розвиток залежатиме від розширення переліку страхових послуг, підвищення їхньої конкурентоспроможності, розширення інфраструктури, удосконалення порядку оподаткування страхової діяльності, підвищення вимог до порядку створення діяльності страхових організацій, подальшої інтеграції України в міжнародні структури, а також створення оптимальної структури співвідношення між обов'язковим і добровільним страхуванням, залучення страхового ринку до вирішення найважливіших питань соціального страхування [10].

Отже, страховий ринок в Україні знаходиться ще на стадії формування, що зумовлено неналежним розвитком економіки, низьким добробутом населенням, недосконалістю правової бази. Через механізм страхового захисту страхування зможе забезпечити безпеку, стабільність, соціальні гарантії в суспільстві, а в перспективі може стати серйозним механізмом перерозподілу інвестиційних ресурсів і механізмом вирішення питання зайнятості населення.

В Україні страховий ринок як національний розпочався на початку 1990-х рр. Разом із новими українськими компаніями на ринок приходять іноземні страховики. Декретом Кабінету Міністрів України “Про страхування” та Законом України “Про страхування” було закладено основи регулювання ринку страхових послуг і нагляду за діяльністю страхових компаній.

Незважаючи на позитивні зрушення, що відбулися в галузі страхування з початку її створення, існує багато проблем, що заважають її нормальному

функціонуванню та розвитку. Серед головних можна виділити: відсутність кодексу про страхову діяльність; наявність великої кількості вимог і бар'єрів, що обмежують конкуренцію на ринку; низький рівень капіталізації підприємств; недостатній розвиток брокерських послуг на ринку; низька довіра суспільства до страхових компаній; крім того, проблеми, які існують в українській економіці в цілому і впливають, зокрема, і на страхову галузь.

Деякі з найважливіших пропозицій подолання труднощів у галузі є такими: впорядкувати страхове законодавство; досягнення оптимальної структури між різними формами страхування; залучення коштів страхових фондів на потреби інвестиційних вкладень; створення об'єднань страховиків із метою зміцнення їх фінансового становища; підвищити рівень капіталізації підприємств; запровадити реальні заходи, які б знизили можливості для корупції та бюрократичних перепон; розробити ефективні механізми захисту інтересів страхувальників [7].

Важливим заходом розвитку страхового бізнесу є вироблення та застосування стратегії його розвитку. Серед альтернатив стратегічного розвитку страхування виділяють підхід швидкої лібералізації та поступового розвитку. Ліберальний шлях передбачає цілковите покладання на ринкові механізми функціонування галузі як щодо внутрішнього, так і щодо зовнішнього ринку. Поступовий розвиток передбачає захист державою національних страхових компаній доки вони не стануть конкурентноздатними.

На думку аналітиків, після запровадження запропонованих заходів відбудеться процес злиття страховиків, перехід деяких з них з страхового бізнесу до бізнесу страхового брокерства тощо [5]. Після його закінчення вітчизняні страхові компанії зможуть конкурувати з іноземними страховими компаніями, хоча в іноземних компаній буде краща експертиза та доступ до світових ринків перестраховання. Може так статися, що українські страхові компанії будуть мати тенденцію займати ніші в певних галузях промисловості і там зможуть запропонувати свої послуги за конкурентними цінами.

Література:

1. Про внесення змін та доповнень до Закону України "Про страхування" : Закон України // *Голос України*. – 2002. – 14 жовтня.
2. *Воробійов Ю. Н.* Страхування в Україні: тенденції й особистості розвитку / Ю. Н. Воробійов, Є. І. Воробійова, В. В. Ворошило // *Економіка і управління*. – 2006. – № 2-3. – С. 20–25.
3. *Законодавство України про страхування* // *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. – 1997. – № 4. – 368 с.
4. *Звіти Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України*. – Режим доступу : www.dfp.gov.ua.
5. *Ковальчук С.* Дослідження ринку страхових послуг: сегмент фізичні особи / С. Ковальчук // *Маркетинг в Україні*. – 2008. – № 1. – С. 39–44.
6. *Козоріз Г. Г.* Проблеми розвитку страхового ринку в Україні / Г. Г. Козоріз // *Регіональна економіка*. – № 2. – С. 182–191.

7. Криклій А. С. Ринок страхування життя в Україні: тенденції та європейський досвід / А. С. Криклій // Економіка та держава. – 2008. – № 5. – С. 13–16.

8. Мухіна О. В. Страховий ринок України: стан та проблеми розвитку / О. В. Мухіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 3. – С. 50–52.

9. Осадець С. С. Страхування / С. С. Осадець. – К. : КНЕУ, 1998. – 528с.

10. Свириденко А. А. Стан та перспективи розвитку страхового ринку в Україні / А. А. Свириденко // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 146–147.

11. Ткаченко Н. В. Фінансова стійкість страхових компаній в умовах глобалізації / Н. В. Ткаченко // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 82.

12. Уманців Ю. М. Конкурентна політика на ринку страхових послуг України / Ю. М. Уманців. – 2008. – № 4. – С. 104–117.

Надійшла до редколегії 05.06.2012 р.

УДК 351.82:338.431

В. О. ОЛІЙНИК

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Виокремлено проблемні аспекти та протиріччя існуючого механізму державного регулювання національної продовольчої безпеки. Визначено основні напрями удосконалення механізму державного регулювання продовольчої безпеки України в умовах глобалізації.

Ключові слова: *продовольча безпека; механізм державного регулювання; глобалізація.*

Problem aspects and contradictions of existent mechanism of the state adjusting of national food safety are selected. Basic directions of improvement of mechanism of the state adjusting of food safety of Ukraine are definite in the conditions of globalization.

Key words: *food safety; mechanism of the state adjusting; globalization.*

У Державній програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” зазначено, що Україна за своїм природно-ресурсним та аграрним потенціалом посідає провідне місце серед країн світу. Однак цей потенціал використовується вкрай неефективно, а агропродовольчий комплекс України за рівнем розвитку значно відстає від передових країн світу [6]. Більше того, продовольчі кризи в Україні